

PAPER DETAILS

TITLE: Manzum İki Dinî Halk Hikâyesi Karsilastirmasi: Anadolu Sahasi Haza Mevlüd-I Geyik İle Kazak Sahasi Giyik

AUTHORS: Selma ADAY

PAGES: 44-62

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3090020>

MANZUM İKİ DİNÎ HALK HİKÂYESİ KARŞILAŞTIRMASI: ANADOLU SAHASI HAZA MEVLÜD-İ GEYİK İLE KAZAK SAHASI GİYİK

Comparison of Two Poetical Folk Stories: Anatolian Region Haza Mevlud-ı Geyik and Kazakh Region Giyik

Selma ADAY*

Öz

Anadolu sahası Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatının ilk örneklerinden kabul edebileceğimiz manzum dinî hikâyeler ile Türkistan'da Kazak Türklerinin İslâm dinini benimsemesini sağlayan küçük hacimli dini jırlar İslâm'ın hükümlerini anlatmada aynı misyonu üstlenmişler ve dinî değerlerin kabulünde oldukça etkili olmuşlardır. Sözlü kültür geleneğinin devamı olan bu metinler yazılı kültürün gelişmesiyle yazıya geçirilmiş ve dinleyici huzurunda okunmuş metinlerdir. Anadolu sahasında destan, hikâye, mevlid, kıssa olarak adlandırılan bu türlere Kazak sahasında, dinî destan, jır, ölen ve kıssa denilmektedir. Tür adlandırmaları farklı da olsa Geyik hikâyeleri Türk Dünyasının ortak kültür miraslarındandır. Bu çalışmada Kütahya Vahid Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 3336 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir destan mecmuasında yer alan *Mevlud-i Geyik* ile Kazak sahası 100 ciltlik *Babalar Sözi (Atalar Sözü)* kitap serisinin 10. cildinde yer alan *Giyik/Geyik* adlı dinî hikâye metinlerinin karşılaştırılması yapı, muhteva, tip, işlev ve motif açısından yapılmıştır. Çalışmada öncelikle manzum dinî halk hikâyesi geleneği hakkında bilgi verilmiş, nüshalar tanıtılmış, metinlerdeki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuş, ekler bölümünde de her iki metin Latin harflerine aktarılmıştır. Anadolu sahasında okunmak için yazılan bu metinler, Kazak sahasına Anadolu'dan taşınmış, önce yazma nüshalar haline getirilmiş, ardından da sözlü kültürde İslâm dinini yaymak amacıyla icracılar tarafından dinleyicilere ulaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinî hikâye, Geyik destanları, Motif, Tip.

Abstract

Poetical religious folk stories that are accepted as first examples of Religious -Sofistic Folk Literature in Anatolian area and religious "jır"s that have little content and provide Kazakh Turks adopt Islam in Turkistan undertake same mission by telling Islam's provisions and they are pretty effective for accepting religious values. These texts which are continuance of verbal culture custom were put in writing with the development of written culture and read in the hearing of audience. These types that are named as saga, story, mawlid and anectode in Anatolian region, are called religious saga, "jır" and "ölen" in Kazakh region. Although Geyik stories are called as different names, they are common cultural heritage in Turkish world. In this study, a comparison between Mevlud-i Geyik that take place in saga journal which is recorded as 3336 fixture number in Kütahya Vahid Pasa Written Works Library and religious story text called "Geyik/Giyik" that take place in 10th volume of "Babalar Sözi (Ancestor's Word)" that has 100 volumes in Kazakh region was done in terms of structure, content, type, function and pattern. The study begins with information about the tradition of religious folk tales in verse, then introduces the copies, emphasizes the similarities and differences in the texts, and then transfers both texts to Latin letters in the appendices section. These works, written to be read in the Anatolian field, were transferred from Anatolia to the Kazakh field, first made into manuscripts, and then delivered to listeners by performers in order to spread Islam through oral culture.

Keywords: Religious story, Deer epics, Motif, Type.

* Dr., KDPU Öğretim Görevlisi, selmaatay@windowslive.com, ORCID: 0000-0003-3212-5468

Giriş

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatının Anadolu'daki teşekkülünde kahramanlıklarla desteklenen destan ruhunun oluşturduğu Hz. Ali Cenknâmeleri, Battalnâme ve Danişmendnâme gibi dinî-tarihî destanların yanında daha mistik konuları içeren dinî içerikli metinler de etkili olmuştur. Anadolu'nun imarı ve fethi noktasında cenkname geleneğiyle beslenen manzum dinî hikâyeler, İslâm'la yeni tanışan toplumların gönül noktalarına giden bir yol oluşturmak için geniş halk kitlelerin huzunda okunmuş ve dinlenmiştir. 13-15. yüzyıllar arasında Anadolu'da meydana gelmiş olan manzum eserler hacim açısından büyük ve küçük olmak üzere iki kola ayrılırlar (Elçin, 1997: 439).

Anadolu'da teşekkül etmeye başlayan Tekke şiirinin ilk örnekleri arasında kabul edilen manzum dinî hikâyeler didaktik tarzda, dinî, ahlâkî, tasavvufî unsurları taşıyan hikâyelerdir. Anadolu sahasında destan, hikâye, mevlid, kıssa olarak adlandırılan bu türdeki eserlerin ilk örnekleri 14. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır (Levend, 1967: 71). Kur'an kıssaları, İslâm tarihi, evliya kıssaları, menkıbeleri, hadis, tefsir gibi kaynaklardan beslenen manzum dinî hikâyeler meddah, kıssahan, fakih gibi icracılar tarafından nakil ve tercüme yoluyla yazılmışlardır. Asker meclislerinde, dini sohbet ortamlarında ve konaklarda anlatıcılar tarafından belli bir ezgiyle okunan¹ bu eserlerde Hz. Muhammed, peygamberler, mucizeler, dört halife ve diğer İslâm büyüklerinin kahramanlıkları ele alınmıştır (Kocatürk, 1964: 143-144). Farklı yüzyıllarda ve farklı isimdeki icracılar tarafından okunan bu metinlerin amacı İslâm dinini öğretmek, yaymak ve onu yerleştirmektir. Hazret-i Muhammet'in mucizelerini çeşitli kıssa ve ifadelerle aktaran bu metinler, didaktik nitelikte olup İslâm öğretilerini halka öğretmek için yazılmışlardır (Kumartaşlıoğlu, 2016: 160). Bu metinler dönemin siyasi, sosyal, kültürel, tarihi yapısını yansıtan kolektif bilincin üretimidir.

14. yüzyılda dinî, destanî mesnevi olarak da isimlendirilen mesnevileri genellikle tek vezinli, hacim açısından sınırlı, kafiye ve vezin kusurlarının fazla olduğu, halk için yazılan halk tipi mesnevilerdir (Çelebioğlu, 1999: 45). Halk hikâyelerinin beslendiği kaynaklar arasında eski Türk gelenekleri, İslâmiyet'in etkisiyle oluşan dinî mevzular ve İran ve Hint an'anesi gösterilmektedir (Köprülü, 1986: 366-371). Halk hikâyeleri üzerine ilk çalışmaları yapan Otto Spies, bu türleri roman olarak adlandırmış ve bunların ağırlıklı olarak İran-Arap tesiriyle oluştuğunu belirtmiştir. Namık Aslan da mucizeler, kerametler ve İslâm menkıbelerinden esinlenen bu eserlerin genellikle Arap kaynaklı olup, zaman içerisinde tercümeler, nakiller ve adaptasyonlarla da zenginleşerek Türkçe 'ye kazandırıldığını, mevlit şeklinde kısa makamlarla okunduğunu, destan adı altında küçük mesneviler şeklinde tezahür ettiğini belirtir (2006: 189-207). Bu manzum eserlerin amacı halkı eğitmek, İslâm'ın temel hükümleri yanında İslâmî faziletleri halka öğretebilmektir. Manzum dinî hikâyelerin başlıcaları Dasitan-ı Kesik-Baş, Hikâye-i Geyik², Hikâye-i Göğercin, Hikâye-i Deve, Dasitan-ı Ejderha ve Dasitan-ı İbrahim vb. dinî destanlardır.³ Anadolu köylerinde ve kasabalarında, çeşitli meclislerde okunan mesnevi tarzı dinî halk hikâyeleri Anadolu'da Türk edebiyatının teşekkül devresi olan XIII. yüzyılda oluşmaya başlamış, çoğunlukla da XIV. ve XV. yüzyılda yazıya geçirilmişlerdir (Argunşah, 2002:15). Bazı manzum dinî destanların müelliflerinin kim olduğu tartışmalıdır. Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı üzerinde çalışma yapan Mustafa Argunşah, Kesikbaş Destanı, Güvercin Destanı ve Ejderha Destanı'nın müellifinin Kirdecî Ali olduğunu vurgulamıştır (Argunşah, 2002:11-14). Güvercin Destanı ve Geyik Destanı'nın müellifinin kim olduğu yönünde farklı isimler geçse de bu eserlerin farklı zamanlarda farklı kişiler

¹ Topluluk huzurunda okunmak üzere kaleme alınan kitapların ortak özellikleri hakkında bkz. (Öztürk, 2003: 131-155).

² Şenol Korkmaz'ın tezinde hazırladığı listede Dāsitan-ı Geyik'in 32 nüshası olduğu tespit edilmiştir (2012: 83-90).

³ Bu tür destanların oluşumu ve kaynakları için bkz. (Ocak, 2013; Albayrak, 1993).

tarafından kaleme alınmış olması ihtimaline rağmen bazılarının müellifinin Kirdeci Ali olduğu da söylenebilir. (Kuzubaş, 2008: 306). Geyik Destanı, Hikâye-i Geyik veya Mevlüd-i Geyik'in üzerine bugüne kadar birçok ilmi yayın yapılmıştır⁴. Bu çalışmada ise Kütahya Vahid Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 3956 sıra numarası ve 3336 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir destan mecmuasında yer alan Mevlüd-i Geyik ile Kazakistan kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in başlattığı "Madeni Mura (Kültürel Miras)" millî projesi çerçevesinde M. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü tarafından hazırlanan 100 ciltlik *Babalar Sözi (Atalar Sözü)* kitap serisinin 10. cildinde yer alan "Giyik/Geyik" adlı dinî destan metninin karşılaştırılması yapılmış ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konularak halkbilimi çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Kazak sahası dinî hikâye metinleri⁵ de Kazak diline çoğunlukla Arap, İran ve Çağatay dillerinden çeviri ve aktarma yoluyla gelmiştir. Kazak halkı arasında "Kıssa, hikaya, dastan" adlarıyla yayılan bu türün icracılarına "Kıssahan" adı verilmiş ve kıssahanların repertuarında dinî kıssalar oldukça geniş yer tutmuştur (Alpısbayeva, 2005: 293). Bu icracılar tarafından halka ulaştırılan bu eserler hattatlar tarafından el yazma nüshalar olarak yazıya aktarılmış, 1900'lü yılların başında da matbuat faaliyetleriyle basılan nüshalara dönüşmüşlerdir. "1900'lü yılların başından itibaren Kazan'da yayımlanmaya başlayan Kazak dinî destanları kitabı akınlar ve anlatıcılar tarafından iyi hasletleri kazandırmak, Çarlık idaresinin yaptığı haksızlıkları tenkit etmek, dinî kahramanlık konularını ele almak amacıyla kaleme alınmıştır" (Aday-Solmaz, 2022: 186).

Karl Reichl, Türk Dünyasında dervişler ve meddahlar tarafından icra edilen bu metinlerin Peygamberin örnek yaşamını ve meşhur savaşçıların başarılarını anlattıklarını metinlerin dinleyiciler ve halk tarafından sevildiğini belirtir (2021: 93).

Azibayeva, 1917 yılına kadar yayımlanan araştırma ve el yazmalardan hareketle Kazak dinî kıssalarını konu ve muhteva bakımından dörde ayırmıştır:

- a) İslâm'ın temel ve ilkelerinin tanıtılması ve bunları ihlal edenlerin cezalandırılmasıyla ilgili destanlar,
- b) Hz. Muhammed, Mesih ve Hülefa-i Raşidin hakkındaki destanlar,
- c) İslâm büyükleri ve evliyaların hayatını, icraatlarını konu edinen destanlar,
- d) İslâmiyet'in yayılması için din düşmanlarıyla yapılan savaşları anlatan destanlar olmak üzere ayırmıştır (Azibayeva, 2004: 9).

Nurettin Albayrak ise Dinî Türk Halk Hikâyelerini şu şekilde tasnif etmiştir:

- a) Kahramanlık (cihad) konusunu işleyen dinî Türk halk hikâyeleri,
- b) Konularını Kur'an'da yer alan kıssaların oluşturduğu dinî Türk halk hikâyeleri,
- c) Hz. Peygamber'in mucizeleri etrafında dinî insani faziletleri işleyen dinî Türk halk hikâyeleri,
- d) Din büyüklerin efsaneleşmiş kişilikleri ve menkıbeleri etrafında oluşan dinî Türk halk hikâyeleri (1993: 60).

Anadolu sahasında ortaya çıkan Mevlüd-i Geyik hikâyelerinin müellifi bilinmemektedir. Kazak sahası "Giyik" adlı dini destan metni Radlov tarafından 1870 yılında halk arasından derlenmiştir. Radlov, Kazak Türklerinin İslâm'ın temel hüküm ve değerlerini

⁴ Hikâye-i Geyik ve Geyik Destanları üzerine yapılan neşirler için bkz. (Gedikli, 2013: 119-140).

⁵ Kazak sahası dini destan geleneği için bkz. (Aday, 2022).

bu metinler yoluyla elde ettiklerini şu ifadelerle belirtmektedir: “Büyük toplantılarda okunan bu şiiri ben de birkaç kez dinledim. Jırcı (şiir okuyan kişi) bu dünyada dinî şartları yerine getirmeyen Müslümanların öldükten sora azap çekeceğini söylediğinde toplumda bir ürperti ortaya çıkıyordu. Dinleyicilerin sessizliğini sadece ‘Ya Tanrım, Merhametli Allah’ım’ gibi ifadeler bozuyordu” (Azibayeva, 2004: 306).

1. Haza Mevlûd-i Geyik⁶

Kütahya Vahid Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 3956 sıra numarası ve 3336 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir destan mecmuasıdır. Âmil Çelebioğlu, halk tipi mesnevi örneği olarak verdiği Geyik Destanı’nın müellifinin Sadreddin olduğunu söyler (Çelebioğlu, 1999: 81). İncelenen mecmuanın ilk ve son sayfasında “Hâfız Mehemmed Efendi” isminin geçmesi mecmuayı tutan kişinin (müstensih) Hâfız Mehmet Efendi olduğunu göstermektedir. Eserin içerisinde Kız Destanı, Göz Çıkaran Destanı, Güğercin Destanı, Kesik Baş Destanı, Geyik Destanı, Ölüm Destanı, Cârî Mübarek Destanı, İbrâhim Destanı ve Serencam Ola Destanı yanında dua metinleri yer almaktadır. Mecmua, 2018 yılında Afyon Müzesinden kütüphaneye kazandırılmıştır.

Destan metninin yer aldığı mecmuanın dış kısmı; şemseli koyu kahverengi, yıpranmış meşin ciltle kaplı ve cilt sırtı yamalıdır. Eser, 1b- 95a varakları arasında yer alan mevlid ve destan olarak adlandırılan dinî hikâyelerden, dualardan, ilahilerden ve nasihatlerden oluşmaktadır. Çalışmaya konu olan “Hâzâ Mevlûd-i Geyik” adlı metin ise 23b- 27a varakları arasındadır. Eserin sayfalarının büyük çoğunluğu iki sütun halinde yazılmıştır. Bir kısmı ise tek sütun olarak yazılmıştır. Her bir sayfa 13 satırdan oluşur. Harekeli nesih türünde bir yazma eserdir. Bazı söz başlıkları kırmızı mürekkepli olup 76. yaprağa kadar olan bölümde sayfa kenarlıkları kırmızı cetvellidir; 76. yapraktan itibaren eserin sonuna kadar sayfaların kenarlarında cetvel mevcut değildir. Sayfa kenarları yer yer okunmaya mani olacak kadar kararmış ve kırıkmış durumdadır.

Eser, on birli hece veznine de karşılık gelen ve Türkçeye kolay uyarlanan bir vezinle (fâilâfün/fâilâtün/fâilün) yazılmıştır. Eser, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini barındırır. Eser besmele ile başlayıp “Bir mu‘cizât eydeyim diñler isen/ Câmî dilden nef‘ını anlarısañ” beyiti ile devam eder ve “Kâfiri cümle dîne dönderdiler” dizesiyle son bulur. “Metindeki geçen *mucizat* sözü Hz. Peygamberin gösterdiği rivayet edilen mucizeyi ifade etmektedir.

1.1. Mevlûd-i Geyik’in Özeti

Anlatıya göre bir gün Hz. Muhammed ashabıyla mescitte sohbet ederken mescide heybetli bir atlı grup gelir. Bunlar Hz. Muhammed’e selam verip karşısında durarak "Dinimize batıl diyen, halk arasında böyle konuşan varsa mucize gösterebilir." demişlerdir. Hz. Ali ve Hz. Ömer bu adamları öldürmek ister; ancak, Hz. Muhammed engel olur ve onlardan meramlarını anlatmalarını ister. Atlı grup oturmayı ve konuşmayı reddedip Hz. Muhammed’ten peygamberliğini ayan etmesini isterler. Hz. Muhammed, bu şahısların avlamış oldukları ayakları bağlı geyiği görür. Hz. Muhammed kâfirlere geyiği serbest bırakırlarsa geyiğin dile gelip onun peygamber olduğunu söyleyeceğini belirtir. Kâfirler bu işe önce inanmamakla birlikte, Peygamber onun yerine kendi canını ortaya koyacağını söyleyince kabul ederler. Bunun üzerine adamlar geyiği çözer. Geyik “Tanrı’nın bir olduğu ve Hz. Muhammed’in onun sevgili peygamberi olduğunu, bunu bilenlerin cennete gideceği, bilmeyenlerin ise cehennemin dibinde yanacağını, cennetin ise güzelliklerini dile getirir. Çin elinden geldiğini, Mekke dağında yavru olduğunu ve iki küçük yavrusunu gizlediğini, otlamak

⁶ Mecmua içerisinde metnin adı bu şekilde verilmiştir.

için dağa çıktığında yakalandığını, eğer izin verirse gidip onları emzirip geleceğini söyler. Hz. Muhammed kâfirlerden geyiği satın almak istese de kâfirler buna rıza göstermez. Sonunda Hz. Muhammed'in kefaletiyle geyiğe kâfirler ikindi vaktine kadar izin verirler. Geyik gözü yaşlı yollara düşer ve yel gibi dağı taşı geçer. Yavrularının yanına gelerek başından geçenleri onlara anlatır. Yavrularını doyurduktan sonra bundan sonra öksüz kalacaklarını, kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğini söyleyince hep beraber ağlaşırlar. Yavrular annelerinin Hz. Muhammed'in kendi canı karşısında serbest kaldıklarını öğrendikleri zaman “Ey ana sütün bize haram oldu, bizden Resule selam söyle” derler. Geyik yavrularıyla vedalaşıp geri dönerken kâfir beyi bir adam gönderip geyiğe tuzak kurdurur ve geyiği yakalatır. Geyik, âlemlerin sırrını bilen, her şeyi gören, işiten Allah'a sığınır. Verdiği sözü yerine getiremeyeceği için üzülür ve Tanrı'dan yardım ister. Hak Çalap Cebrail'e emir verir, Cebrail geyiği tuzaktan kurtarıp, Hz. Muhammed'in huzuruna getirir. Geyik maruzatını Peygambere arz eder. Geyiğin döndüğünü gören kâfirler bu mucize karşısında Peygamberin huzurunda Müslüman olurlar ve geyiği tekrar serbest bırakırlar.

2. Giyik (Geyik) Dinî Destanı

“Babalar Sözi (Atalar Sözü)” kitap serisinin 10. cildinde yer alan “Giyik/Geyik adlı dinî destan metni 1870 yılında VV. Rodlov tarafından yayınlanmıştır (Radlov, 1870: 665-670). Radlov eserin kimden, nerede ve ne zaman derlediğini belirtmemiştir (Azibeyeva, 2004: 297).

Hacim açısından küçük olan bu metinde olaylar diyalog şeklinde ve iç içedir. Saadet Çağatay, Karaçay efsanesi Avcı Biniger manzumesinin Budist Dantipâla catâkasına benzerliği üzerinden Radlov tarafından derlenen bu hikâyenin eski Uygur Budist metinlerinden izler taşıdığını belirtir. Şiirin kral Brahmadotta Câtaka'sına daha yakın olduğunu ifade ederek şiirden örnek beyitlere yer verir (Çağatay, 1953: 95-96). Destanda geyik tuzağa düşüp ayakları bağlı şekilde ölümü beklerken arkasında bıraktığı yavruları için kaygılanan samimi ve gayretli anne rolünde, Hz. Muhammed'den merhamet ve yardım beklemektedir. Hikâye, 27 dörtlükten ve 11'li hece ölçüsüyle ölen⁷ türünde oluşturulmuştur.

O zamanda bar eken jalğız kiyik,
Tamam kâpir attandı tuzaq jıyıp.
Tuzağına kâpirdiñ kiyik tüşip,
Kete almadı bul kiyik tartıp üzip.

O zamanda varmış yalnız bir geyik
Tüm kâfirler vardılar tuzak kurup.
Kâfirin tuzağına geyik düşüp
Tuzaktan kaçıp kurtulamadı bu geyik

Aynı eserde *Kakpanga Tüsken Geyiktin Hikayesi/ Kapana Düşen Geyiğin Hikâyesi* adlı aynı konuyu işleyen 232 mısradan oluşan başka bir dinî destan da yer almaktadır (Azibayeva, 2004: 31-38).

Giyik ile Kapana Düşen Geyik Hikayesi arasında şahıs kadroları ve olay örgüleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kapana Düşen Geyik Hikâyesi'nde avcının Yahudi olması, kapana düşen geyiğin ahvalini anlatmak için Hz. Peygamberi bulması, avcının dört halifenin kefilliğini kabul etmemesi, Hz. Peygamber'in geyiğe yüzünü gösterip ondan geri dönmesini istemesi, Geyik destanında yer almaz.

2.1. Giyik Destanının Özeti

Kafir bir adam tuzağa düşürdüğü geyiği ağdan alır ve onu kesmek için yere yatırdığında Hz. Muhammed yetişir. Hz. Muhammed kâfire bu geyiğin cılız ve iki yavrusu

⁷ Ölen: 11 heceli dört mısralı ve kafiyeli şiirler. Giyik adlı metin 11 heceli ve aaba koşma kafiye düzeninde kafiyelenmiştir.

olduğunu söyler ve avcıdan son kez yavrularını görmesi için geyiğe izin vermesini ister. Bunun üzerine avcı da Hz. Muhammed'e kendi canını kefil olarak gösterme şartıyla izin vereceğini belirtir. Hz. Muhammed bu şartı kabul edince avcı geyiği bırakır. Anne geyik başından geçenleri yavrularına anlatınca yavru geyikler Hz. Muhammed'in yaptığı fedakârlık karşısında canlarını feda etmek için annelerinden önce varmak isterler. Anne geyik ne dese de yavrularını ikna edemez ve birlikte avcının yanına dönerler. Geyiğin yavrularıyla birlikte döndüğünü gören avcı onların sayısının çoğaldığını görünce sevinir. Geyiği ahıra kapatıp tam boğazlayacağı sırada tekrar Hz. Muhammed gelir, kafiye namaz kılıp Müslüman olmasını teklif eder, adam Müslüman olur ve geyiği serbest bırakır.

3. Metinlerin Tipler Açısından İncelenmesi

Hikâyede geçen Müslüman tipler; Hz. Muhammed, Hz. Ömer, Hz. Ali, Cebrail, Müslüman olmayan tipler ise kırk atlı kâfir avcı, kâfir beyi, tuzak için gönderilen bir kâfirden oluşur.

H. Muhammed: Dinî destan metinlerinde, Hz. Muhammed, Ehl-i Beyt ve İslâm büyüklerin hayatları, yaşam şekilleri ve verdikleri mücadeleler anlatılmaktadır. Metinlerde ideal insan modelinin prototipi olan Hz. Muhammed merkezi şahsiyettir. Mevlüd-i Geyik anlatısında mevlüd geleneğine uygun olarak anlatının başında Hz. Muhammed'in övüldüğü mısralar yer alır. Kazak sahasında ise Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Muhammed, Peygamber ifadeleri Hz. Muhammed'in sıfatları olarak kullanılmıştır. Anlatıda Hz. Muhammed'in anne geyiğe ve yavrularına yaptığı fedakârlık, karşılıklı sınanma ve fedakârlık işlevlerini yerine getirmektedir.

Geyik ve iki yavrusu: Eski Türk inanç sistemi içerisinde totem olarak da görülen geyik Türklerin İslâm dinini kabulüyle peygamberlerin ve velilerin kıssalarında kutsallık atfedilen bir hayvan olarak metinlerde kendisine yer bulmuştur. İncelenen iki destanın da merkezi tipi geyiktir ve geyik tipi bu metinlerde, Hz. Peygamberin "âlemlere rahmet olarak gönderilmesi" ayeti mucibince onun hayvana karşı şefkatini gösterme rolünü anlatmak için kullanılmıştır. Ayrıca okur ve dinleyici bu anlatılarda sadece hayvana karşı merhamete davet edilmemiş, Peygamber'in hayvana karşı müşfikliği ve kâfirlere karşı gösterdiği mucize üzerinden nebevî ahlakı ve mucizeyi benimsetme anlayışı zihin dünyasında hazırlanmıştır (Sürücü, 2021: 132).

H. Ömer ve Ali: Hz. Muhammed'e karşı söylemleriyle haddini aşan kâfirlere silahlarıyla karşılık vermek isteyen Hz. Ömer ve Hz. Ali her zaman Hz. Muhammed'in yanında yer alarak yiğitlik, sadakat ve cesaret karakterinin taşıyıcıları olmuştur. Kapana Düşen Geyik'in Hikâyesi adlı metinde dört halifenin de ismi zikredilmiş bu dört halife Hz. Ali ve Hz. Ömer ile aynı görevi üstlenmişlerdir.

Kırk Atlı Kafir ve Beyi: Hz. Muhammed ve Geyik'in tam karşısında konumlandıkları için Müslüman olmayan tip kategorisinde ele alınmıştır. Hz. Peygamber ashabıyla sohbet ettiği esnada mescide giren kâfirler dinlerine batıl diyen Hz. Peygamber'in bu sözü söylememesini ya da peygamber olduğunu kanıtlayacak bir mucize göstermelerini isterler. Hz. Muhammed'in gösterdiği mucize karşısında hikâyenin ana fikrine uygun olarak bu tipler Müslüman olarak tip değiştirmişlerdir. Kazak bozkırında "Koja-Moldalar (din adamları) Kazaklar arasında İslâm dinini yaymak için edebiyat dilinden, onun içinde de daha çok karşılıklı atışma şiirlerinden faydalanmışlardır (Gabdullin, 1996: 323). Hz. Peygamber ile kafirin karşılıklı atışmaları şeklinde ilerleyen diyalogları Hz. Muhammet'in kafiye "Jiberşi bul geyikti kavir, deymen, Sen özin namaz okıp, musılman ol/ Gönder bu geyiği kafir diyorum, Sen kendin namaz kıl Müslüman ol" önerisiyle kabul görmekte ve Peygamber tarafından onun bu şekilde Müslüman olması övülmektedir.

4. Metinlerin Motifler Açısından İncelenmesi

Birçok halkın folklorunda olduğu gibi Türk folklorunda da geyikle ilgili inanışlara rastlamak mümkündür. Geyik motifinin Şamanizm kaynaklı olduğunu ifade eden görüşlerin yanında Budizm menşeli olduğunu ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Geyik motifinin kaynağı konusunda farklı görüşler olsa da ona yüklenen anlam ve eylemler geyik motifinin en eski ve önde gelen folklor motiflerinden birisi olduğunu göstermektedir. İncelenen her iki anlatıda geyik av hayvanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güzelliği, zarafeti, uysallığı nedeniyle anlatının merkezinde yer alan geyik motifi etrafında geyiğin konuşması, geyiğin ikiz yavrularının olması motifleri de onun kutsallığıyla ilgilidir.

İslâm dininin kabulü sonrasında tercüme yoluyla Anadolu’da yaygın olarak anlatılan bu yazma metinler halkın ilgisi sonrasında mevlit metinleri içerisinde kendilerine yer bulmuştur. Kullanılan motifler, metinlerin icra biçimleri ve yazar/ musanniflerin üslupları bu metinleri birer tercüme metin olmaktan uzaklaştırarak milli metinler haline dönüştürmüştür. Başlıya baş eğdirme, dizliye diz çöktürme, güçsüz ve yardıma muhtaç olana yardım etme nizamı, İslâm dinin temel ahlaki ve dini prensipleriyle süslenerek dinî destan metinleri içinde yeniden vücut bulmuştur.

Edebi metinler toplumlardaki sosyal ve kültürel yapıyı en iyi yansıtan metinlerdir. Avcı Biniger ve Radlov tarafından derlenen Kiyik varyantının temelinde Kral Brahmaddotta Catakası olduğu ileri sürülmektedir (Çağatay, 1953: 95-96). Atalan da Güvercin destanının anlatı kaynağını ortaya koyduğu makalesinde bu metinlerin önce doğu edebiyatına Hint ve Budizm vasıtasıyla geçtiği oradan da tercümeler yoluyla edebiyatımıza geçtiğini belirtir (Atalan, 2021: 121). Bu görüşler doğrultusunda her iki metnin de aynı seyri takip ettiğini söylemek mümkündür. Anadolu sahası metninde dinî motifler mevlid geleneğine bağlı olarak fazlaca yer alırken Kazak sahası metninin bir şiir (jır) olması hasebiyle bu motifler daha sınırlıdır.

Sonuç

Bu yazıda, Kütahya Vahid Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki bir destan mecmuasında yer alan *Mevlûd-i Geyik* ile Radlov tarafından 1870 yılında derlenen ve Babalar Sözi adlı yüz ciltlik serinin onuncu cildindeki *Giyik* adlı dinî destan metinlerinin tanıtımı, metinlerin beslendikleri kaynaklar, tip ve motif açısından karşılaştırmaları yer almıştır.

Halk Edebiyatı metinlerinin en önemli özelliklerinden birisi bağlam merkezli metinler olmasıdır. Bu metinlerin yapı, içerik, işlev özelliklerinin yanında yaratılma zamanı, yaratıcısı, dinleyicisi ve icra şekilleri de vardır. Her iki anlatı türünü yapı özellikleri açısından karşılaştırdığımızda *Mevlûd-i Geyik* şekil özellikleri açısından mevlitlere benzese de bunlar bir mevlit değil manzum hikâyedir. Kazak sahası *Giyik* adlı metin, sözlü geleneğin icracıları jıravlar, kıssahanlar ve kitabi akınlar tarafından geleneksel anlatım kalıpları kullanılarak 11’li koşma tipinde anlatılmış ve yazıya geçirilmiştir. Anadolu sahası *Mevlûd-i Geyik* adlı metin Divan şiirinin de etkisiyle aruz vezninde beyit nazım birimiyle oluşturulmuştur. İcracı, Hz. Muhammed’e atfedilen bir mucizeyi anlatacağını ve dinleyicinin bundan kendisine hisse çıkartmasını isteyerek metne başlar. Metinde, kafirlerin Müslümanlığı kabul etmelerinin şartı Hz. Muhammed’in mucize göstermesidir. Geyiğin Resul’ün Hak Peygamber olduğunu dile getirmesi, tasavvufi gelenekte yer alan Cennet ve Cehennem tasvirleri, Cebrail’in zor durumda yardıma gelmesi gibi dinî motiflere yer verilmesi bu metinlerin İslâm ideolojisini benimsetmeyi amaç edindiğini gösterir.

Muhteva açısından her iki metin de Hz. Peygamber’in kafirlerin eline düşen bir geyiği mucizeler göstererek kurtarması ve kafirlerin Müslüman olmasını konu edinmektedir. İçerik

açısından benzerlikler olsa da iki metnin olay örgüsündeki bazı farklılıklar şunlardır: Kazak sahası metnin de anne geyik yavrularıyla vedalaşmak için döndüğünde ikiz yavru geyik, Hz. Muhammed'in kefilliği karşısında kendi canlarını feda etmek için Hz. İsmail'in teslimiyetini hatırlatan bir eylemle avcının bıçağına başlarını koymak için birlikte dönerler. Anadolu sahasında ise geyikler anneleriyle dönmezler. Anadolu sahası metninde kâfirler gördükleri mucize karşısında Müslüman olurlarken Kazak sahası metninde kafır avcı, Hz. Peygamber'in tebliği karşısında Müslüman olur. Metinde, Hz. Muhammed'in bu şekilde Müslüman olan kişinin kendilerinden bile daha iyi Müslüman olduklarını ifade etmesi İslâm dinindeki hoşgörü ve fazileti de göstermektedir. Anadolu sahası metninde icracı metne başlarken giriş kısmında mucize anlatacağını belirterek metnin ilerleyen bölümlerinde başka mucizelerden de bahsedeceğinin ipuçlarını vermektedir. Anadolu sahası metinleri sohbet meclislerinde ve toplantı alanlarında Hz. Muhammed'e duyulan sevginin nişanesi olarak son dönemlere kadar okunup dinlenirken Kazak sahası metinleri ise Kazaklar arasında İslâm dinini yaymak amacıyla hocalar ve akınlar tarafından dinî sohbet ortamlarında icra edilmiştir. Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren karşılaşılan dinî manzum hikâyeler yazılı olarak ortaya konulurken Kazak sahasında ise 18. yüzyıl ortalarında hem yazılı hem de sözlü olarak ortaya çıkmıştır.

Halk anlatılarının toplumun zihni derinliklerinden beslenmesi nedeniyle icra edildikleri coğrafya farklı olsa da bakış açısı ve ana fikirler bakımından benzerlik taşır. İncelenen her iki metinde de olaylar Hz. Muhammed etrafında şekillenmiş ve avcılar tarafından yakalanan anne geyiğin kurtarılması kâfirlerin İslâm dini ile müşerref olmaları anlatılmıştır. Kazak sahası Geyik metninde karşılıklı diyaloglar, geleneksel anlatı kalıpları, ayrıntılı tabiat tasvirleri yer alırken Anadolu sahası Mevlüd-i Geyik'te ise itikat ve ibadetle ilgili unsurlar- Tanrının varlığı, Hz. Muhammed'in peygamberliği, cennet ve cehennem tasvirleri- bizzat geyiğin ağzından anlatılır. Her iki hikâyede de icracı dinleyicinin dikkatini toplamak için "Bir mucize anlatayım dinler isen, ya da kulak verip dinler iseniz anlatayım" şeklinde dinleyici hedefli ara sözler kullanarak dinleyici ya da okuyucunun ders çıkartması hedeflenmiştir. Bu, bir anlamda icracının okuyucu ve dinleyiciye anlatacağı hikâyenin bilgi kaynağının güvenilirliğini gösterme referansıdır. Anadolu sahası metninde olayların geçtiği yerler "Çin, Mekke" gibi gerçek coğrafi yerlerken Kazak sahasında mekânla ilgili bir unsura rastlanmamıştır.

Kültürel belleğin anlatıldığı Geyik hikâyeleri icra edildiği coğrafyaya göre farklı isimlerle anılsa da ortak kültürel kodlardan beslendiği için Hz. Peygamberin yüceliği ve onun örnek alınması gerektiği vurgulanmıştır. Dinî destanların diğer jırlara göre daha kısa olması dinleyici ve anlatıcı tarafından daha çok rağbet görmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- ADAY, Selma (2022). "Kazak dinî destanları üzerine inceleme". Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- ADAY, Selma ve Erhan Solmaz (2022). "Kazak Dinî Destanlarında Şekil Üslup Özellikleri/Anlatıcı ve Anlatım Teknikleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 72, s. 182-197.
- ALBAYRAK, Nurettin (1993). "Dinî Türk halk hikâyelerinden geyik, güvercin ve deve hikâyeleri". Yüksek Lisan Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi,
- ALPISBAYEVA K. (2005). "Tomga Engen Metinlerge Tüsinikteme" *Babalar Sözi* C.13, s. 293-305.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2002). *Kirdecî Ali Keşikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ASLAN, Namık (2006). "Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, s. 189-207.
- ATALAN, Soner (2021). "Güvercin Destanı'nın Kaynağı Meselesi ve Ahmed-i Cömerd ile Güvercin Hikâyesi", *Türkistan'dan Balkanlara Türk Sufizmi*, (ed.Gülhan Seyhan Alışık) Çanakkale: Paradigma Yayınları, s. 107-124.

- AYTAŞ, Gıyasettin (1999). "Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve Haza Destan-ı Geyik", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 12, s. 165-166.
- AZİBAYEVA Bakıttan (2004). "Tomga Engen Metinlerge Tüsinikteme". *Babalar Sözi*, C.10, s. 297-298.
- ÇAĞATAY, Saadet (1953). "Karaçay Halk Edebiyatından Avcı Bineger", *Fuat Köprülü Armağanı*, s. 93-113.
- ÇAĞATAY, Saadet (1956). "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", *TDAY-Belleten*, S. 4, s. 153-177.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi XV. yy'a kadar (Sultan II. Murad Devri) (824-855/ 1421-1451)*. İstanbul: Kitabevi.
- ELÇİN, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GABDULLİN, Malik (1996). *Kazak Halkının Ağız Adebıyatı*. Almatı.
- GEDİKLİ, Fethi (2013). "Geyik Destanı", *Geyik Kitabı*. (ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1946). *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- KORKMAZ Şenol (2012). "Eski Anadolu Türkçesine ait bir manzum hikâye mecmuası (İnceleme-metin-çeviri-dizin ve tipkibasım)". Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2016). "Üsküp Milli Kütüphane'de Bulunan Bir Mecmua ve Bu Mecmuadan Bir Destan: Kıssa-i Azrail Doğan, Cebraile Göğercin", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 36, s. 153-166.
- KUZUBAŞ, Muhammed (2008). "Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz.İbrâhîm, Hikâyet-i Güğercin, Hikâyet-i Geyik)", *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 304-340.
- LEVEND, Agah Sırrı (1967). "Divan Edebiyatında Hikâye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S. 266, s. 71-117.
- OCAK, A. Yaşar (2013). *Türk Folklorunda Kesik Baş Tarih-Folklor İlişkilerinden Bir Kesit*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ÖZTÜRK, Zehra (2003). "Eğitim Tarihinde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar" *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 1 S. 4, s. 131-155.
- RADLOV, V.V. (1870). *Obraztsy Literatury Turkskikh Plemen Jivuşşih v Yujnoy Sibiri i Zhungarskoy Stepi*. - Sank Petersburg.
- SÜRÜCÜ, Betül (2021). "Geyik ve Güvercin Destanında Hayvan Temsili: Duygudaşlık, Mucize ve İhtida" *Nesir*, S. 1, s. 129-160.
- ZARİÇ, Mahfuz (2014). "Geyik Destanı (Destan-ı Geyik), Ebû Zerr ve Kardeşlik Eğitimi", *Heceöykü*, S. 63, s. 144-153.
- 3336 Nolu Manzum Hikâye ve Destan Mecmuası, Kütahya Vahid Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, Kütahya.

Metinler

Ek.1: Kiyik (Kazak Türkçesi)

O zamanda bar eken jalğız kiyik,
Tamam kâpir attandı tuzaq jıyıp.
Tuzağına kâpirdiñ kiyik tüsip,
Kete almadı bul kiyik tartıp üzip

Qudayım, jetkizbeysiñ bizdi düzge,
Estimegen söz keter qula düzge.
Kiyik degen azğantay öleñim bar,
Tıñlasañız, aytaym onı sizge.

Kiyikti aldı ol kâpir torın qurıp,
Aqqa jıgıldı ol Kiyik moyın qoyıp. 10

Geyik Türkiye Türkçesi

O zamanda varmış yalnız bir geyik,
Tüm kafirler vardılar tuzak kurup.
Kafirin tuzağına geyik düşüp,
Tuzaktan kaçıp kurtulamadı bu geyik.

Tanrım, kavuşturuyorsun bizi doğru yola,
İşitilmeyen söz, kayboluyor doğru yolda.
Geyik adlı küçücük bir şiirim var,
Dinleseniz, söyleyeyim onu size.

Ağından geyiği aldı bu kafir,
O sırada geyik de Tanrıya yalvardı

Kiyik degen azğantay öleñim bar,
Tıñlağanğa aytamın qulaq qoyıp.

Kiyikti aldı ol kâpir torın qurıp,
Aqqa jıǵıldı ol Kiyik moyın qoyıp
Bavızdavğa Kiyikti jatqızğanda,
Mustapa Muhambetim jetip bardı.

Kâpirge Muhambetim sälem berdi:
- Munıñ janın mağan ber, kâpir, - dedi.
Äjetiñe jaramas arıq Kiyik,
Eki laqtı beyşara muñlıq edi. **20**
Muhambet:
- Köñili bul Kiyiktiñ lağında,
Qaldı lağı bir tavdıñ bulağında.
Anasına azınap jılağanı,
Ayan boldı Allanıñ qulağına.

Kâpir:
- Tas altın şıqqan tavidan teremisiñ,
Meniñ aytqan sözime eremisiñ?
Sol Kiyik barğannan kelmey ketse,
Janıñnan kiyigiñdi beremisiñ?

Muhambet:
- Tas altın şıqqan tavğa teredi-aqpın,
Seniñ aytqan söziñe eredi-aqpın. **30**
Sol Kiyik barğannan kelmey ketse,
Janıñnan, jazğan qul, töler-aqpın.

Aytadı ayt degenin han tağına,
Aqınıñ şek keltirmey til-jağına.
Kepil bop Muhambet jiberген soñ,
Zırıldap ketti Kiyik lağına.

Kiyik balası ayttı:
- Payğambar bizden burın ötti deydi,
Pendesine jol salıp ketti deydi.
Alaqaş, anam saldı da jetip keldi,
Ne boldı sağan, ana, - depti deydi. **40**

Kiyik:
- Bar edi kişkentaydan köp künayım,
Köp davsım şığarmay bir jılayım.
Jabanıñ otına jürgenimde
Tüsirdi tuzağına bir Qudayım.

Kiyik balası:
- Biz aqılı joqpız, kârip anam,
Bir sen emes, bärimiz öldik tamam.
Kâpirdiñ tuyağına ilinipsiñ,
Sol kâpir jibererde ne ayttı sağan?

Kiyik:
- Sol kâpir jibererde ündemedi,
Muhambet kepil bolğan Mustapa edi. **50**
Jerinde mezgil aytqan barımay ketsek,
Sol kâpir Mustapanı ustaydı endi.

Kâpir Muhambetke aytadı:

Geyik adlı küçücük bir şiirim var,
Söylerim, dikkatlice beni dinleyene

Ağından geyiği aldı bu kafir,
Geyiği alıp tuzağını yere koydu.
Kesmek için geyiği yatırdığında,
Muhammed Mustafa yetip vardı

Kafire Muhammed'im selam verdi
- Bunun canını bana bağışla, kafir, - dedi.
Hiçbir işine yaramaz bu zayıf geyik,
İki yavrulu biçare (geyik), perişan idi.
Muhammed:

- Gönlü (aklı fikri) bu geyiğin yavrusunda,
Yavru kaldı bir dağın pınarında.
Annesini özleyerek ağlaması,
İşitildi Allah'ın kulağına.

Kafir:

Dağa çıksam taş ve altın toplar mıyım?
Benim dediklerime inanır mısın?
Bu geyiği bırakır da ya geri dönmezse,
Yerine canını kıyıp verir misin?

Muhammed:

- Taş ve altını çıktığım dağdan toplarım,
Senin söylediğin sözlere inanırım.
Bu geyik gidip de, geri dönmezse,
Canımı kıyarak veririm sana.

Söyler, söyle dediklerini han dağına,
Akın(şair) sınır getimez diline çenesine
Kefil olup Mahammed, serbest bırakınca,
Koşarak gitti geyik yavrusuna.

Yavru geyik şöyle der:
- Peygamberi bizden önce geçti derler,
Kuluna yol göstererek gitti derler.
Mutluyum, annem koşarak yanıma geldi,
Ne oldu sana, anne - demiş derler

Geyik:

- Var idi küçüklüğümde çok günahım,
Sesimi çıkarmadan bir ağlayayım.
Yaylada otlanarak gezerken,
Tuzağına düşürdü beni Tanrım.

Geyik yavrusu:

- Bizim aklımız yok, garip annem
Bir sen değil, hepimiz öldük tamam
Kafirin tuzağına düşmüşsün,
O kafir seni bırakırken ne söyledi sana?

Geyik:

- O kafir bırakırken, bir şey demedi,
Kefil olan Muhammed, Mustafa idi.
Vaktinde gitmesek vaad ettiğimiz yere,
O kafir Mustafa'yı yakalar o zaman.

Kafir Muhammed'e seslendi:

- Mingeni Payğambardıñ arğımaq sur,
Şıtırmandı aralay uşadı qur.
Aldıñ ba azıp izdep, Muhambet,
Käne, Kiyik kelgeni, keşigip tur.

Muhambet:

- Mingeni Payğambardıñ arğımaq sur,
Şıtırmandı aralay uşadı qur.
Aqşam men namazdiger arasında
Kiyik endi keledi, ayalday tur. **60**

Kiyik balası şeşesine:

- E, şeşe, sen barğanşa men bararmın,
Artınan bir kün qalmaq tez bararmın
Käpirdiñ ol qayravlı qara pışaq,
Senen burın men barıp ilinermın

Şeşe:

- E, balam, barma deymın, sen ölersiñ,
Şöp jeseñ tisiñ şıqqan kün körersiñ.
Anañ joq, süyenerge atañ da joq
Üşbu waqta zar qılıp küñirenersiñ.
Käpir ayttı:
- Jıǵıldı Aqqa Kiyik moyın qoyıp,
Seni jeseñ keter em bir-aq toyıp. **70**
Kepildigiñnen qutıldıñ-av, Muhambet,
Bir kiyigim keledi üşev bolıp.

Muhambet:

- Tas altın tavğa şıqsam teremın be,
Seniñ aytqan söziñe eremin be?
Üş Kiyik keledi dep quvanasıñ,
Men sağan ol üşevin beremin be?

Kiyik:

- Aytamın ayt degeniñ, Muhambetim,
Eki laǵım, men ölsem, qalar jetim.
Jetimşilik basınñan keşken joq pa,
Habar bola jüre kör, Muhambetim. **80**

Muhambet:

- Biz habarşı bolayıq, siz barıñız,
Toqtav salmay käpirge tez barıñı
Jılay-sıqtay bara kör, bayǵus Kiyik,
Jeter me eken Allağa tilegiñiz.

Kiyikti käpir quvanǵannan qamap aldı,
Qamap alıp moynına belbev saldı.
Kiyikti bavızdaǵalı jatqanda Mustapa
Muhambetim taǵı bardı.

Mingeni Payğambardıñ arğımaq sur,
Aralay şıtırmandı uşadı qur. **90**
Jiberşi bul Kiyikti, käpir, deymın,
Sen öziñ namaz oqıp, musılman bol.

Qus uşıp, bulbul degen qonar qumğa,
Quday jetkiz devşi edim osı jolğa.
Kiyigimdi jibersem, av, Muhambet,

- Peygamberin bindiği gri soylu aygır,
Nice yerleri geze geze uçuyor.
Aldın mı aradıǵını, Muhammed,
Hani, geyik gelecekti, gecikiyor.

Muhammet:

- Peygamberin bindiği gri soylu aygır,
Nice yerleri geze geze uçuyor.
Akşam ile ikindi arasında,
Geyik şimdi gelir, bekleyedur

Geyik yavrusu annesine:

- Anne, sen varıncaya kadar ben de varırım,
Bir gün gecikmeden tez gelirim.
Kafirin o keskin siyah bıçaǵına,
Senden önce ben gelip kurban olurum.

Anne:

- Hey, evladım, gitme diyorum, ölürsün,
Dışın çıkmış, güneş altında otlanırsın.
Annen yok, destekleyecek baban da yok,
O zaman ağlayarak üzülürsün.

Kafir der:

- Kaybetti geyik Tanrıya razı olup,
Seni yeseydim, giderdim, bir doyup,
Kefil olmaktan kurtuldun, Muhammed,
Bir geyiğim geliyor üç olup.

Muhammed:

- Dağa çıksam taş altın toplar mıyım?
Senin söylediklerine ikna olur muyum?
Üç geyik gelecek diye sevinirsin,
Ben sana o üçünü verir miyim?

Geyik:

Söylerim ne istersen Muhammedim,
İki yavrum, ben ölsem, kalır yetim
Yetimlik başından geçmedi mi?
Haberin ola ya Muhammedim!

Muhammed:

- Biz haberci oluruz, siz gidiniz,
Durmadan kâfire tez gidiniz.
Ağlayarak gitti zavallı geyik,
Ulaşır mı acaba Allah'a duanız.

Kafir sevinçle geyiği ahırına kapattı,
Kapatarak boynuna ip geçirdi.
Geyiği boğazlayacağı sırada Mustafa,
Muhammed'im tekrar geldi.

Peygamberin bindiği gri soylu aygır,
Nice yerleri geze geze uçuyor.
Bıraksana bu geyiği, hey kafir, diyorum,
Sen kendin namaz kıl, Müslüman ol.

Kuş uçup, bülbül konar kuma,
Tanrım, kavuştur beni bu yola.
Geyiğimi bırakırsam, hey Muhammed

Men de öziñdey bolarımın musılman[ğa]

Ben de olurum senin gibi Müslüman

Bulbul degen qus uşıp qonadı,
Sayasınan sarqırıp ot janadı.
Osınday musılman bolğan adam,
Bizlerden äjeptävir sol boladı. **100**

Bülbül denen kuş uçup konar,
Gölgesinden parlayarak ateş yanar.
Böyle Müslüman olan bir adam,
Bizlerden(böylece) daha iyi olur.

- Qus uşıp, bulbul degen qonar qumğa,
Quday jetkiz devşi edim osı jolğa.
Kiyiğindi jiberdim, av, Muhambet,
Men musılman boldım, älhamdulilla.

- Kuş uçup, bülbül konar kuma,
Tanrım, kavuştı beni bu yola.
Geyiğini bıraktım, hey Muhammed,
Müslüman oldum ben, elhamdülillah

Payğambar bizden burın ötti, - deydi,
Pendesine jol salıp ketti, - deydi.
Kiyiğindi jiberdim, av, Muhambet,
Barşa murat basına jetti, - deydi **108**

Peygamberi bizden evvel geçti - derler,
Kullara yol göstererek gitti - derler.
Geyiğini bıraktım, hey Muhammed,
Sonunda muradına kavuştu – derler

Ek. 2: Haza Mevlüd-i Geyik

1. Bir mu‘cizât eydeyim dñler isen **23b**
Câmı dilden nef‘ini anlar isen

2. Kıldı ikindi Hakkıñ beyğamberi
Yaradılmışların oldur serveri

3. Ol Hâbüllâh Muhammed Muştafâ
Dîni eri kendi pak-ı şafâ

4. Mescid içere otururdu ol Rasûl
Kendüsi oldı uşüllerden uşûl

5. Otururdu söykenüb mihrâbına
Hem naşıhat iderdi aşhâbına

6. Ol Rasûliñ aya beñzerdi yüzi
Yârın ol dileyiser Hâkdan bizi

7. Cümle aşhâbı dahî anda bile
Şoñbet eyderdi bular mâhile

8. Gördiler karşudan birkaç atlu gelür
Ammâ ‘azım heybetlü gelür

9. Gelüben mescid önünde turdılar
İnüben birkaç mescide girdiler

10. Girüben Rasûle virdiler selâm **24a**
Şâf oluben karşı turdılar temâm

11. Dediler kim gösteriñ bize Muhammedi
Şol ki dñimize bâtıldur dedi

12. Kimdür ol kim bûtlara bâtıl deye
Halk içinde böyle da‘vî eyleye

13. Deñ aña kim bu sözi söylemesün
Söyler ise bu arada tırmasun

14. Yoñsa beyğamberliğin kılsun ‘ayân
Ger yoğısa sözi icinde yalân

15. ‘Ömer eydür ya Rasûl ben tırayın
Tırra ile cümlesin yoğurayım

16. ‘Alî aydûr ya Rasûl ben tırayın
Zülfikârıla cümlesin kırayın

17. Rasûl aydûr Yâ ‘Alî turalum
Nedür dileklerin biricik şoralım

18. Belki bular hükme fermân olalar
Mu‘cizâtı görüb müslimân olalar

19. Rasûl eydür nedür dileğîñüz
Gelsün ilerü otursun beğîñüz

20. Bular eydür gelüben oturmazuz
Bir nefes dahî karşıñda tırmazız

21. Bize beyğamberliğîñ eyle ‘ayân
Ger yoğısa imdi sözünñde yalân

22. Gördi Rasûl bir geyik bağılu ata
Anı gördi şöyle kaldı ‘ıbrete,

23. Taşmayıla bağılu ayağı başı **24b**
İllâ sel gibi akar gözi yaşı

24. Şeşdiler ol geyiğün ayağını
Bek tıtdılar bu gâziniñ bağını

25. Aluben ol geyiceği yetdiler
Ol Rasûlin önine iletdiler

26. Dediler kim buña söziñ söylegil
Bize beyğamberliğîñ ‘arız eylegil

27. Rasûl eydür kıyuviriñ siz anı
Söylesün yeri göği yaradanı

28. Bunlar eydür şeşicek geyik kaçar
İki kez seğırdir ise bir mil kaçar

29. Cıkıcak elden geyiğimüz kaçar
Buña kaçıcagaz ya kimler yeter

30. Rasûl eydür hele sözümi tıtuñ
Geyik kaçar ise siz beni tıtuñ

31. Rasûl eydür ol geyicek söylesün
Size beyğamberliğim şerh eylesün

32. Kâfir beği eşidecek bu sözi
Güldi eydür aldayayındır bizi

33. Alıla geyiceğimüz elden ala
Kim bilür nasıl câzûlıklar kıla

34. Belki bizi kendüzine döndüre
Evimize dahî maħrûm göndüre

35. Kırk kişiyüz avlâyüben tutmuşuz
Bir gece dahî yabanda yatmışuz
36. Rasûl eydür hele siz şeşin anı **25a**
Söylesün ol mu'cizâtıla beni
37. Şeşdiler geldi geyik cün maħfile
Hak Çalâbın adını getürdi diline
38. Hak Çalab dil verdi lûtfından aña
Vir şalavât didi vireyim saña
39. Eydür ey iki cihânın serveri
Hak Çalâbın sevgülü beyğamberi
40. Teñri birdür sen Rasûlsin bî-gümân
Yerde gökde işbu söz oldu 'ayân
41. Her kim bunda Hak Rasûl bildi seni
Tâmû odından azâd oldu teni
42. Her kim seni Hak Rasûl bilmedi
Yarın ol tâmû dibinde kaynadı
43. Yedüğü zaķķûm ola yeri caħim
Yüzi kara icdüğü ola ħamim
44. Her kim senin ħükmüne fermân ola
Yeri cennet yoldaşı Rızvân ola
45. Ben dahî göynüklüyem Yâ Muştafa
Bir ħaribem yâ velî gördüm cefâ
46. Cîn ilinden gelmişidim ben ħarib
İsteridim ħardaşım yâvı kılub
47. Mekke Tağında gelüben ħuzladım
İki ħuzucık toğurdım gizledim
48. Dûn şabaħın tırışdım otlayam
Südlenüben gerü bunlara varam
49. Ol kâfirler gelüben avladılar **25b**
Onıla dört yanımı bağladılar
50. Kacamadım yoğıdı bende mecâl
Ķardaşı yavı kılanda olmaz mecâl
51. Ķardaşsız kişiniñ ħâli nolur
Ķamularda yalımı alcaķ olur
52. Kişiniñ ħardaşı yürek yağıdur
Mâlı milki baķcesi hem bağıdur
53. Şimdi budur baña yürek yağı
Söyleyeyim ol iki ħuzucağı
54. Dişleri bitmedi ot otlayalar
Neylesünler ol ıssız tağda olar

55. Yâ Rasûl baña beyâbdan ol bugün
Yüreğim derdine dermân ol bugün

56. İrişeyin ol iki kuzulara
Hâlimi ma'lûm eydeyim anlara

57. Geyikden eşiddi Rasûl bu sözi
Bu söze göynükdi Rasûliñ özi

58. Rasûl eydür bunlara sözüm tutıñ
Geyiğü baña bağışlan ya şatuñ

59. Yâ bayandan olayın inanuñ
Gelmez ise behâsın benden aluñ

60. Bular eydür nemiz eksik şatalum
Ammâ bayandan olursañ tatalum

61. Geyiğimüz gelmez ise bil anı
Böyle bilkim öldürem ben seni

62. Rasûl ikrâr etdi anı şaldılar **26a**
Kavli ikindiyeğin kıldılar

63. Cıkdı geyik ağlayu girdi yola
Hâyif aña kim kuzusından ayrıla

64. Bu söz okdur uğramasun kimseye
Kuzılar ayrılığına kimler doya

65. Geyiğün aķar idi gözi yaşı
Yel gibi geçer idi tağı taşı

66. Vardı etdi ey iki körbe kuzı
Şorayım geliñ sizin hâliñüzü

67. Geliñüz bâri yüziñüz göreyim
Karnıñuz acdır sizi toyurayım

68. Ey kuzılar biliñ öksüz oldunuz
Anañuzdan dañî mañrûm kalduñuz

69. Bunlar eydür anamuz noldı size
Böyle sözler söylemezdiñ sen bize

70. Ey kuzılar kâfire tutılmışam
Haķ Rasûlini pâyândan virmişem

71. Cünki eşitdi kuzılar bu sözi
Yaşıla tıldı kuzıların gözi

72. Bir araya gelüben ağlaşdılar
Geyik ile kuzılar söyleşdiler

73. Geyik eydür ben giderin aradan
Kıydıñızı göre sizi yaradan

74. Böyle deyücek kuzılar ağladı

Anasınun ciğerini tağladı

75. Ey ana südüñ bize oldı harâm **26b**
Ol Rasûle idesin bizden selâm

76. Cün esenleşüb geyik döndi geri
Teñri hükmin diñle imdi gel berü

77. Cıqıdı geyik ağlayu girdi yola
Vây aña kim kuzusından ayrıla

78. Tağ taş dere debe dimez geçer
Gözlerinden yaş yerine kan şacar

79. Bir âdem gönderdi ol kâfir beği

80. Yolına tuzak kuruben getdiler
Ol geyiği tuzâk icre tutdılar

81. Kaldı geyik tuzak icre ağlayu
Haq Çalab buyruğına bel bağlayu

82. Eydür ey ‘âlemlerin sırrın bilen
Her işe bakmadan sensin gören

83. Dertlüyem dermân irişdir Yâ Hakîm
Ben za‘îfem kim senin lütfiñdan velim

84. Hec önüme gelmez idi bu cefâ
İllâ pâyândan idi cân Muşafâ

85. Ol geyicek tuzâk icinde kalur
Haq Çalab Cebrâile emir kılor

86. Tiz iriş ol geyüği getür dedi
Tuzâğıla Rasûl getür dedi

87. Cebrâil cün ol geyiği getürür
Muşafâ Hazretine yüz urur

88. Geldi geyik öteye Yâ Allah dedi
Hâlimi gör yâ Rasûlallah dedi **27a**

89. Ma‘zûr tutuñ bu benim gec geldiğim
Size ma‘lûmdurur âhir nolduğım

90. Gördi kâfirler geyiğün geldiğini
Rasûl önünde ‘özür dilediğini

91. Ol kâfirler şâfıla oturdılar
Küfri terk idiüb imân getürdiler

92. Kırkı da şol dem müslimân oldılar
Muşafâyâ Haq Rasûlsin dediler

93. Getmişidi bes bular kavmi ile
Cümlesi imân getürdi heb bile

94. Muşafâ aşhâb ile şâz oldılar
Cümlesi kayğudan âzâd oldılar

95. Geyiği göndere çıktılar gerü
Vir şalavât şâhı beyğamberî

96. Geyiği bile yola gönderdiler
Kâfiri cümle dîne dönderdiler

Ek 3: Resimler

Hâzâ Mevlüd-i Geyik

kiik

Киік

О заманда бар екен жалғыз киік,
Тамам көуір аттанды тұзақ жиып.
Тұзағына көуірдің киік түсіп,
Кете алмады бұл киік тартып үзіп.

Құдайым, жеткізбейсің бізді дүзге,
Естімеген сөз кетер құла дүзге.
Киік деген азғантай өлеңім бар,
Тыңласаңыз, айтайын оны сізге.

Киікті алды ол көуір торын құрып,
10 Аққа жығылды ол киік мойын қойып.
Киік деген азғантай өлеңім бар,
Тыңлағанға айтамын құлақ қойып.

Торын құрып ол көуір киікті алды,
Киікті алып тұзағын жерге салды.
Бауыздауға киікті жатқызғанда,
Мұстапа Мұхамбетім жетіп барды.

Көуірге Мұхамбетім сәлем берді:
— Мұның жанын маған бер, көуір, — деді.
Өжетіңе жарамас арық киік,
20 Екі лақты бейшара мұңлық еді.

Мұхамбет:

— Көңілі бұл киіктің лағында,
Қалды лағы бір таудың бұлағында.
Анасына азынап жылағаны,
Аян болды Алланың құлағына.

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru alan herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.